
ON THE STATUS OF NOWADAYS PHILOSOPHICAL PRAGMATICS

Gheorghe Clitan, Prof., PhD, West University of Timișoara

Abstract: In this study, the status of philosophical pragmatics (called "broad pragmatics", or "maximalist" pragmatics, distinct from linguistic pragmatics, called "pragmatics in the narrow sense", or "minimalist" pragmatics) is presented starting from the main scenes of pragmatics' reception today, showing how pragmatic minimalism and maximalism were instituted epistemologically in philosophy, and by demonstrating how the permanent side-slipping between minimalism and maximalism marked the pragmatic turn in philosophy, as well as the main scenarios of pragmatics' evolution in contemporary philosophy. Finally, focusing on the case of Robert Brandom, the study illustrates how philosophical pragmatics can represent a way out of the dead ends of the sterile discussions about the differences between analytic and continental philosophy.

Keywords: *philosophical pragmatics, linguistic pragmatics, minimalism, maximalism, pragmatic turn.*

I. Despre receptarea *Pragmaticii*, astăzi

Punctul metodologic de pornire, asumat cu bună știință pentru considerațiile care urmează, este că receptarea unei discipline de studiu are loc sub forma mai multor imagini, corespunzător perspectivelor pe care respectiva disciplină le focalizează în sine. Detalierea lui nu intră aici în calculele mele, cel puțin în cele după care am conceput economia studiului de față. Mă voi rezuma imediat mai jos doar la expunerea unei poziții deja cristalizată în literatura epistemologică românească de astăzi, mai cu seamă în cea de factură analitică.

Diferitele imagini sub care are loc receptarea unei discipline de studiu nu se referă tocmai la disciplina ca atare, ci sunt interpretări date acesteia de către cercetătorii mai mult sau mai puțin specializați. Dar cum imaginea este și un instrument metodologic principal, ea reliefează pluralitatea discursurilor despre respectiva disciplină și presuposițiile pe care acestea se bazează. Altfel spus, imaginea obținută prin fiecare discurs indică presuposițiile sau adevărurile prealabile fixate de tradiția căreia cercetătorii și discursul îi aparțin [Brâncoveanu, R., 1998, pp. 98-99].

În cazul *Pragmaticii*, imaginea sub care ea este receptată astăzi ca disciplină prezintă porțiuni pe alocuri slab conturate conceptual, ceea ce terminologic apare marcat de o serie de controverse. De exemplu, se vorbește uneori de „pragmatici” în loc de „pragmatică”, avându-se în vedere mai degrabă anumite metode de cercetare decât o disciplină teoretică și empirică unificată. Alteori „pragmaticul”, ca domeniu de studiu, este preferat în locul disciplinei și metodelor „pragmatice”. În fine, cel mai adesea, „pragmatica” și „pragmaticul” sunt confundate cu orientarea filosofică a „pragmatismului” sau cu cea a „filosofiei analitice de factură pragmatică”.

Controversele terminologice cu privire la pragmatică se regăsesc într-un fel și în liniile principale care-i conturează imaginea. Practic, nu este vorba decât de o imagine obținută prin aranjamentul liniilor ce compun trei dintre cele mai cotate tablouri ale sale azi. Într-un prim tablou, pragmatica e reprezentată ca o disciplină semiotică tânără (alături de sintaxă și semantică, consolidate deja academic), bogată, cu frontiere vagi și mobile. Al doilea tablou o redă ca pe un domeniu de intersecție și aplicație al cercetărilor din filosofie, logică,

lingvistică, științele cognitive și inteligența artificială. Tabloul trei este, de fapt, desenul unui demers focalizând în sine diferitele perspective (epistemologia, filosofia limbajului, lingvistica textuală, semiotica, sociologia, psihologia, retorica, analiza conversațională, etnometodologia ș.a.) sub care a fost concepută raționalitatea umană: teoretică – practică, tare – slabă, strategică – instrumentală, structurală – teleologică (de scop), substanțialistă (de conținut) – procedurală (de formă), implicită (tacită) – explicită etc.

În literatura de specialitate, jocul liniilor, dar mai ales al perspectivelor oferite de cele trei tablouri ale pragmaticei, a ridicat serioase probleme metodologice cu privire la decriptarea imaginilor obținute. Interogațiile au vizat, de regulă, modalitățile de circumscriere a identității sau specificului pragmaticei (accepțiuni ale termenului și definiții ale disciplinei; criterii de demarcație a disciplinei, delimitarea și organizarea internă a domeniului; tematizarea, problematizarea și conceptualizarea demersului) și relațiile care „fixează” statutul ei disciplinar (relațiile cu disciplinele semiotice propriu-zise: sintaxa, semantica; relațiile cu disciplinele filosofice: ontologia, epistemologia, praxiologia etc.; relațiile cu disciplinele logice: logica modală, logica informală, logica naturală, logica conversației, logica presupuzițiilor, logica ilocutionară etc.; relațiile cu varii discipline aplicabile în științele comunicării: lingvistica, retorica, semiotica, teoria argumentării, gândirea critică ș. a. sau chiar cu științe ale comunicării precum: jurnalismul, publicitatea, relațiile publice, știința informării și documentării, studiile media; relațiile cu științele cognitive și inteligența artificială; relațiile cu științe socio-umane: psihologia, sociologia ș.a.).

Pornind de la cele trei tablouri, pragmatica va fi prezentată atât ca disciplină în sens restrâns (ca pragmatică lingvistică, componentă a unei semiotici tridimensionale: centrată pe problematica limbajului, mai cu seamă pe cea a sensului sau/și semnificației expresiilor pe care le utilizăm în orice formă de comunicare, indiferent care ar fi ea), cât și ca disciplină în sens larg (ca pragmatică filosofică, fundament al diferitelor teorii ale comunicării: centrată pe problematica raționalității umane, în speță cea a influențării conduitei umane prin comunicare sau/și comunicație).

Analizând contribuțiile a doi dintre precursorii pragmaticei (Charles Morris și Rudolph Carnap), literatura de specialitate actuală consemnează o înțelegere asemănătoare a acestei discipline, dar în termeni ușor diferiți și dintr-o perspectivă preponderent epistemologico-semiotizantă: de „pragmatică minimalistă” („componentă a semioticii tridimensionale”) și „pragmatică maximalistă” („bază integrantă a teoriei lingvistice”). Pragmatica „maximalistă” e legată de concepția pragmatistă a limbajului împărtășită de Ch. Morris (limbajul = „comportament rațional și social”), iar cea „minimalistă” de concepția logico-empiristă asupra științei (sau semioticii) promovată de R. Carnap (pragmatica = „știință unificată” sau „semiotică unificată”) [Parret, H., 1980, pp. 11-12, 18-19].

II. Despre minimalism și maximalism în pragmatică

Diferitele accepțiuni de care se bucură astăzi termenul „pragmatică” se întrepătrund cu definițiile disciplinei pe care el o desemnează. Prima îngemănare a lor ține deja de „preistoria” pragmaticei și se datorează lui Ch. Morris. Concepția lui Morris a evoluat dinspre o concepție minimalistă a pragmaticei (ca domeniu al semioticii tridimensionale) înspre una maximalistă (ca modalitate de „unificare” a științei sau semioticii), fiind ilustrată de

abordările diferite din lucrările sale *Foundations of the Theory of Signs* (1938) și *Signs, Language and Behavior* (1946).

Foundations of the Theory of Signs a fost concepută ca parte a proiectului de unificare a științei pe care Ch. Morris îl conducea împreună cu R. Carnap și O. Neurath, nu fără legătură cu tradiția logico-empiristă a Cercului de la Viena. Sintetic prezentând lucrurile, în cadrul acestei lucrări au fost distinse și definite:

1) trei abordări ale activității semiotice:

A) sintaxa (sau „sintactica”): studiul relației formale dintre semne;

B) semantica: studiul relațiilor semnelor cu obiectele la care semnele se aplică (designatele lor);

C) pragmatica: studiul relațiilor semnelor cu contextul de utilizare a lor sau cu interpretanții lor;

2) două nivele de studiu semiotic:

A) nivelul studiilor pure: care vizează elaborarea unui metalimbaj relevant;

B) nivelul studiilor descriptive: care aplică metalimbajul la descrierea semnelor specifice și la modul de folosire a lor.

Detaliind prezentarea, în 1938 Ch. Morris propune pentru prima dată tripartiția semioticii în sintaxă, semantică și pragmatică. Rolul decisiv în funcționarea acestei tripartiții revine axei semantică – pragmatică și este redat cel mai bine de maniera în care este gândită funcționalitatea semnului: semnul „denotă” obiectul și îi „exprimă” pe cei care-l utilizează. De aici rezultă că pragmatica s-ar ocupa nu atât de mult de factorii externi (psihologici, biologici, sociologici) care determină activitatea celor care utilizează semnele, cât mai ales de aspectele psihologice, biologice și sociologice ale funcționării sistemelor de semne [Morris, Ch., 1938, pp. 6-7, 35, 53].

Mai mult, potrivit lui Ch. Morris, interpretantul nu e doar „un spirit creator de semnificație”, ci este mai degrabă „deprinderea” sau „tendența” unui organism de a reacționa comportamental în fața unui semn acționând într-o situație inedită în locul unui obiect absent și angajând acel organism. În ceea ce strict privește comportamentul lingvistic al respectivului organism, limbajul comportamental e înțeles ca un ansamblu intersubiectiv de semne a cărui folosire este determinată de „reguli de utilizare” atât pragmatice, cât și semantice sau sintactice, recunoscute și acceptate de membrii unei comunități lingvistice. O regulă, fie ea sintactică, semantică sau pragmatică, este „un mod posibil de comportament” și implică noțiunile de „organism” și „interpretare”.

Regulile pragmatice sunt înțelese ca fiind, pentru interlocutori, condițiile în care un semn „implică” sintactic un sistem de semne (limbajul) și „denotă” semantic un obiect sau o stare de fapt. Meritul lui Ch. Morris a constat în prioritatea definirii unui sistem de reguli independent de dimensiunile sintactice și semantice ale limbajului, dar în corelație cu ele. Această corelație presupune însă nu numai independența celor trei sisteme de reguli ale semioticii (sintactice, semantice, pragmatice), ci și interdependența lor. Cât privește regulile semantice, ele guvernează relația dintre un semn și designatul lui ca valoare a conduitei locutorului care se referă la o clasă de obiecte sau de stări de fapt și în virtutea reacției organismului la semnul avut în vedere.

Orice regulă semantică este deci corelativă dimensiunii pragmatice prin tendința de a utiliza semnul în anumite circumstanțe. În contrapartidă, orice regulă pragmatică guvernează relația dintre semn și interpretant presupunând că organismul „cunoaște” atât relațiile semnului cu sistemul de semne în care semnul funcționează, cât și cu obiectele sau stările de fapt la care organismul se raportează. Faptul că orice relaționare semnică (semioză) – în cele trei dimensiuni ale sale (sintactică, semantică, pragmatică) – este guvernată de un sistem de reguli face din procesul interpretării esența însăși a activității semiotice. Astfel, concepția pragmatică a lui Ch. Morris din *Foundations of the Theory of Signs* se așează sub cupola paradoxalului: pragmatica devine atât liantul dinamic al semioticii întregi, cât și un punct de vedere ireductibil corespunzând unei singure dimensiuni a semiozei sau activității semiotice [Parret, H., 1980, pp. 12-14].

Odată cu elaborarea lucrării *Signs, Language and Behavior*, influențată la vremea ei de dezvoltările psihologiei behavioriste, concepția pragmatică a lui Charles Morris înregistrează tendința de a atribui semioticii ca disciplină și nu semiozei ca atare cele trei dimensiuni ale sistemelor de semne. Tridimensionalitatea devine așadar o proprietate a semioticii și nu a semiozei, iar semiotica este înțeleasă ca știința despre semne, indiferent dacă ele sunt semne umane sau animale, lingvistice sau nelingvistice, adevărate sau false, adecvate sau neadecvate, normale sau patologice. În acest context, abordarea pragmatică devine nu numai un „punct de vedere” distinct de celelalte două, dar și o cale de acces privilegiată în justa înțelegere a limbajului ca formă de comportament uman [Latraverse, F., 1987, p. 9].

Definiții sunt însă pentru semiotică deopotrivă cele trei componente ale sale, dar și cele trei nivele la care se realizează [Morris, Ch., 1946, p. 219]:

1) componentele semioticii:

A) pragmatica: demersul semiotic axat pe studierea originii și întrebuințării semnelor, a modului în care semnele influențează întregul comportament al organismelor aflate în situația de a interpreta semnele;

B) semantica: demersul semiotic constând în studiul semnificației semnelor și a comportamentului interpretanților, comportament fără de care semnele nu au nici semnificație, nici întrebuințare (de precizat, aici, este faptul că interpretantul nu este organismul care interpretează, ci rezultatul procesului de interpretare realizat de către un organism);

C) sintaxa: demersul semiotic care studiază combinarea semnelor, făcând abstracție de semnificația și de modul lor de întrebuințare;

2) nivelele studiului semiotic:

A) semiotica pură: studiază limbajul despre semne;

B) semiotica descriptivă: studiul semnelor reale;

C) semiotica aplicată: studiază cunoștințele despre semne.

Noul tablou al semioticii din *Signs, Language and Behavior* se bazează pe distincția tradițională între „semnificație” (presupunând cele două componente fregeene de „sens” și „referință”) și „uzaj” (altfel spus, „folosire” sau „întrebuințare”). Liniile acestui tablou configurează – pe de o parte – „modurile de semnificare”, iar – pe de altă parte – „întrebuințările primare” ale semnelor. Significarea (modurile de semnificare sau de conferire

a semnificației) comportă patru dimensiuni (în fond, patru moduri de semnificare): designarea, aprecierea, prescripția și formarea (*designative, appraisive, prescriptive, formative components of signifying*). Acestea le corespund biunivoc tot atâtea tipuri de întrebări („uzaje”) primare: informative, evaluative, incitative și sistematice. Modurile de semnificare nu pot fi însă distinse de întrebările primare decât făcând abstracție de realitatea discursivă concretă [Morris, Ch., 1946, pp. 96-97], ceea ce echivalează cu o intervenție epistemologică și euristică de tip maximalist: semnificația nu e posibilă în afara întrebării, iar semantica nu e posibilă fără pragmatică.

A susține că semiotica lui Ch. Morris a evoluat între 1938 (*Foundations of the Theory of Signs*) și 1946 (*Signs, Language and Behavior*) în direcția unei concepții maximaliste despre pragmatică presupune și a admite că – în același timp – semiotica a rămas radical tridimensională, iar că distincția dintre semantică și pragmatică este una de ordin epistemologic [Parret, H., 1980, p. 15].

Conceperea maximalistă a pragmaticii nu a rămas apanajul preistoriei acestei discipline, în varianta lui Ch. Morris, ci o regăsim în diferitele dezvoltări ale pragmaticii filosofice contemporane. La fel s-a întâmplat și cu perspectiva minimalistă a pragmaticii lingvistice, astfel încât traseul gândirii lui Ch. Morris de la minimalism la maximalism rămâne exemplar pentru determinarea condiției actuale a pragmaticii chiar și atunci când el este refăcut în sens invers sau când este străbătut de la mijloc înspre extreme. Exemplaritatea lui este dată de recurența unor teme cum ar fi tridimensionalitatea semioticii, statutul paradoxal al pragmaticii în cadrul semioticii tridimensionale, tensiunea relației dintre pragmatică și semantică, rolul jucat de abstractizare în procesul semnificării și încărcătura epistemologică a semioticii.

III. Despre instituirea epistemologică a pragmaticii în filosofie

Cum pragmatica în sens larg ridică astăzi cele mai multe probleme de interpretare și receptare, la fel ca și cel de a-l treilea tablou care-i conturează statutul disciplinar, voi porni de la schițarea rapidă a cadrului contemporan de investigație a raționalității umane. Aici și acum, pun accent în schițarea acestui cadru pe raționalitatea științifică [Clitan, G., 2002, pp. 13-14], rămânând ca ulterior, când va fi cazul, să revin asupra lui cu instanțieri, detalii și trimiteri bibliografice adecvate:

1) raționalitatea umană nu mai este redusă astăzi doar la aspectul său standardizat, științific, cel din cadrul științelor naturii, supralicitat adesea de comunitatea oamenilor de știință (raționalitatea tare), ci comportă numeroase tentative de „înmuieră” (raționalitatea slabă), în spirit postmodern slăbirea raționalității – ca, de altfel, și cultivarea în formă „tare” a ei – făcând obiectul unei pluralități de perspective de investigație, dintre care de o fertilitate deosebită s-au dovedit a fi perspectiva *meta*-epistemologică și cea *post*-epistemologică;

2) epistemologia tradițională și-a asumat cele două perspective (*meta* și *post*) pe fondul unei tot mai vădite mișcări teoretizante dinspre variantele realismului înspre cele ale instrumentalismului, dinspre problematica explicitului cognitiv înspre cea a implicitului, lucru resimțit în cultură ca o mutație dinspre conceptual înspre acțional, având drept rezultat relativizarea demersului cunoașterii (respectiv a celui științific) până la disoluția lui completă în alte practici culturale (cazul adepților „cotituri postmoderne”);

3) extremele la care a fost dus relativismul epistemologic astăzi se apropie din punct de vedere cultural de variantele limită ale raționalismului: *anarho*-raționalismul – aflat în atingere cu ipostazele moderniste ale relativismului epistemologic (anarhismul metodologic, instrumentalismul, istorismul ș.a.) și *post*-raționalismul – intrat în rezonanță cu ipostazele postmoderniste ale aceluiași tip de relativism (paralogică, etnocentristă, deconstrucționistă ș.c.l.).

Consider că dacă e să vorbim despre cadrul epistemologic în care critica postmodernistă a raționalității s-a instalat fără complexe sau menajamente, acesta este unul cu ascendență în pragmatism și filosofia analitică. Într-un astfel de cadru, abordarea pragmatică a culturii, constituită prin joncțiunea pragmatismului cu filosofia analitică, nu ocolește problematica raționalității și reprezintă o contrapondere (ultra)modernistă la unele din exagerările postmodernismului, chiar dacă promotorii ei nu și-au pus întotdeauna problema raportării directe la postmodernism.

De fapt, cultura secolului XX a fost marcată de o „turnură pragmatică” care, la trecerea dintre milenii, s-a dovedit decisivă pentru evoluția societății umane înspre o societate informațională sau a cunoașterii. În acest fel, practicile culturale au ajuns să se aplece astăzi tot mai insistent asupra propriilor demersuri, discursul lor autoreflexiv și autoreferențial devenind tot mai interesat în dezvăluirea propriilor semnificații, dar și de identificarea semnificației sau referinței oricărui tip de discurs. La timpul ei, conștientizarea acestor mutații a echivalat, practic, cu actul de naștere a unei noi metode sau viziuni: semiotica.

Geneza trihotomiei care dă conținut semioticii (sintaxă, semantică, pragmatică) a fost strâns legată de evoluția empirismului logic al Cercului de la Viena. Acesta a încercat să elaboreze o filosofie științifică având ca obiect limbajul științelor și, la rândul său, a fost influențat în principal de trei școli. Prin formalismul ei, *școala lui Hilbert* a evidențiat rolul sintaxei în discursul științific, în timp ce sub influența *școlii de la Varșovia* (Tarski, Ajdukiewicz, Kotarbinski) empiriștii logici și-au asumat perspectiva semantică de abordare a teoriilor științifice. A treia școală – *pragmatismul american* (Peirce, Morris, Dewey) – i-a determinat pe empiriștii logici să adauge pragmatica, în analiza științei, la sintaxă și la semantică. Trihotomia exprimă și cele trei mari părți ale lingvisticii (adeseori suprapusă pragmaticii), calificând studiul descriptiv al limbajului natural: fără formalizare și fără axiomatizare.

Se apreciază că elaborarea noțiunilor ce desemnează trihotomia s-a încheiat în jurul anului 1939. Dezvoltarea disciplinelor corespunzătoare lor s-ar fi realizat, după această dată, doar în limitele deja trasate de fiecare noțiune. Sintaxa și semantica au cunoscut o dezvoltare imediată și generală, ocupând centrul abordării semiotice prin metodele precise și formale de studiu promovate („semiotice”: de factură pragmatistă, anglo-americană – pe linia Peirce-Morris; „semiologice”: de factură structuralistă, continentală – pe linia Saussure-Benveniste). Pragmatica s-a dezvoltat în special după anii '60 ai secolului XX fără să cunoască de la început realizări spectaculoase [Apostel, L., 1967, pp. 290-294].

Ultima remarcă trebuie însă completată: astăzi exact acest din urmă amintit domeniu al semioticii se află într-o efervescență culturală deosebită, propunând o problematică inedită – pe care a reușit să o transforme rapid în domenii ultraspecializate de cercetare și aplicativitate precum înzestrarea mașinilor de calcul cu gândire, traducerea automate simultane, testarea

gândirii critice, programarea neuro-lingvistică (NLP), topologia catastrofelor în matematică, logica ilocuționară, implicitul tropologic-conversațional al actelor de discurs, tehnicile de comunicare prin metalimbaj ș.a. – și metode formale de abordare a modului în care subiectivitatea cercetătorilor sau a oamenilor simpli își pune amprenta asupra cunoașterii lor, dar mai ales asupra comunicării proprii experiențe cognitive și a rezultatelor dobândite cu ajutorul ei.

Exemplificând aici doar rolul ce revine astăzi semioticii în înțelegerea demersului științific, voi prelua observația că acesta constă în a racorda știința (înțeleasă drept o construcție teoretică sau o practică normativă) cu metaștiința (constând în inserția unui nivel metateoretic explicit) și cu reflecția epistemologică (realizată prin dedublare critică, metodologică și gnoseologică). Pentru a-și îndeplini menirea – legată de „satisfacerea exigenței reflectivității, exigență reprezentată de creșterea ponderii nivelului «meta» (metalimbaj, metateorie, metatext etc.)” –, semiotica discursului științific utilizează un metalimbaj (verbal și non-verbal) specific, deosebit de alte metalimbaje în care discursul științific apare ca obiect de studiu (logica științei, filosofia științei, epistemologia etc.).

Specificitatea acestui metalimbaj e dată de centrarea lui pe conceptul de semn și de analiza la care supune funcționarea sistemelor de semne (semnul lingvistic, graful matematic, diagrama, simbolul chimic, pagina scripturală ș.c.l.) în discurs. Pe urmele lui Charles Morris, astăzi se consideră că „știința își prezintă rezultatele în *sisteme de semne și funcționează în și prin semne*”. În acest fel, elementele de factură logică și cele lingvistice își pierd ponderea ce o dețineau în celelalte metalimbaje specializate în abordarea științei. Urmarea e că, actualmente, asistăm la o „redimensionare a interesului semioticii pentru cunoaștere în perspectivă comunicativă” și la un fel de resurrecție a subiectivității prin „puterea organizatoare a limbajului”. Prioritare devin diferitele „corelații intersemiotice” (dintre semne sau dintre sistemele de semne), precum și actele de limbaj prin care aceste corelații sunt instituite în discurs [Roventă-Frumușani, D., 1995, pp. 13, 15-17, 22-24].

De pe această poziție, se susține că știința poate fi înțeleasă „nu doar ca structură cognitivă, ci și ca practică normativă, fundamentată social”, în care „limbajul este acțiune”, iar „discursul este o practică instituționalizată” desfășurată pe o „*infrastructură pragmatică* (aspecte socio-profesionale, contextul verbal și extraverbal, limbajul ca activitate și nu limba-nomenclatură”) și potrivit „matricii” discursive a dialogului („de la conceperea științei ca practică «question-answering» la definirea discursului ca practică socială argumentativă”). Înțelegerea limbajului științific nu mai e posibilă astăzi în afara discursului sau făcând abstracție de scopul și contextul comunicării, motiv pentru care cea mai adecvată abordare a lui din perspectiva semioticii este cea pragmatică.

Ceea ce nu înseamnă că abordările sintactice sau semantice și-ar fi pierdut utilitatea, doar împreună cele trei componente ale semioticii putând da seama de „organizările discursive ale semnificației” în știință. Reunirea acestor organizări constituie miezul a ceea ce s-a numit „*semiotizarea activității științifice*”, semiotizare înțeleasă ca „un aspect complementar al interdisciplinarității” științifice. Împreună, semiotizarea și interdisciplinaritatea ar configura „noul orizont epistemic” al zilelor noastre, „dominat de non liniaritate, integralitate, complexitate funcțională și structurală”, în fond un „nou mod de gândire «holist»”.

De pe la mijlocul secolului XX, în acest orizont, entitățile relaționate sub formă de imagini ale lumii au început să fie considerate drept obiecte ce nu pot sta unele pentru altele fără a fi înțelese de cineva. Ele sunt semne sau sisteme de semne ce depășesc nivelul descriptiv-explicativ la care se situează imaginile lumii oferite de știința modernă și au o semnificație pentru cineva, instituind nivelul interpretativ sau comprehensiv al științei actuale. Relaționarea lor semiotică în discurs – urmând definiția dată de Peirce semnului – este triadică și metadiscursivă: semnul în relație cu un alt semn (relație sintactică), semnul în relație cu obiectul pentru care stă (relație semantică) și semnul în relație cu interpretantul său (relație pragmatică).

IV. Despre turnura pragmatică a filosofiei

Până la Peirce, analizele epistemologice tradiționale au evitat multă vreme să tematizeze intervenția factorilor extraștiințifici de genul credințelor (epistemice, religioase sau de altă natură) în cunoaștere. Motivul principal l-a constituit convingerea că un asemenea demers, deși poate fi interesant din punct de vedere cultural, este lipsit de relevanță pentru cercetarea științifică și deformează modelul epistemologic al raționalității. Se considera astfel că între raționalitatea discursului științific și raționalitatea personală a cercetătorului ar rămâne o falie de iraționalitate (intuiții, asumptii, presupuziții etc. acceptate non-rațional în discursul și demersul științei) care, manifestându-se doar în contextul descoperirii, nu împieteză cu nimic asupra elementelor din contextul justificării ce fac posibile, deopotrivă, progresul și raționalitatea în știință (adevărul cunoștințelor, întemeierea actelor de cunoaștere, gândirea sau argumentarea critică ș.a.m.d.).

Astăzi, odată cu turnura pragmatică a filosofiei, se încearcă reconstrucția rațională – prin metode precise, formale – exact a acestei falii de iraționalitate, teoretizându-se intervenția în știință a „subiectivității” tradițiilor sau comunităților de cercetare (intersubiectivitate, expresivitate, experiență cognitivă, capacitate recogațională, competență comunicațională etc.) și a implicitei cognitive antrenate de practica lor științifică (cunoaștere de fundal / *background knowledge*, cadre de lucru ale gândirii / *frameworks*, angajamente discursive / *commitments* ș.a.).

De obicei, subiectivitatea și implicitul nu au fost teoretizate epistemologic dincolo de complicatul joc al descoperirilor, deși acești factori dețin un loc important în diferitele maniere de argumentare științifică (formă explicită de întemeiere intersubiectivă a discursului științific) sau în legitimarea științei ca practică culturală (formă tacită de raționalizare metadiscursivă a discursului științific). O epistemologie care să ia în discuție atari factori, în evidentă atingere cu filosofia limbajului, a fost calificată pe continentul european drept „pragmatică” și s-a relaționat – vom vedea imediat mai jos cum și în ce măsură – cu cea obladuită sub „aripile” sau orientările pragmatismului nord-american.

Pornind de la rezultatele abordărilor de acest fel, drumul lărgirii conceptului raționalității de la *raționalitatea tare* la *raționalitatea slabă* poate fi considerat asemănător cu cel al îngrădirii conceptului *iraționalității* (atunci când mai este admis) doar la fenomene ce țin de domeniul patologicului (schizofrenia, paranoia etc., dintre care schizofrenia – în paranteză fie spus aici – e invocată de postmoderniști ca mijloc de a disloca viziunea unitară asupra existenței) și nu la fenomene ce cad sub influența factorilor externi. Raționalitatea

științifică apare gândită astfel ca relaționare sub formă de cunoștințe, credințe, presupuneri etc. a factorilor ce țin de contextul psiho-socio-logic (denumiți „externi”) cu cei empirico-logic (denumiți „interni”), depășindu-se maniera restrictivă în care a fost concepută de obicei (ca relaționare doar a factorilor interni între ei, socotiți singurii raționali).

Analizele epistemologice, mai cu seamă cele care nu sunt străine de spiritul abordărilor pragmatice, cochetează în spirit modernist cu unele dintre provocările postmoderniste atunci când pun în discuție fie lărgirea ariei factorilor interni (obiectivitate, conținut informațional, putere explicativă și predictivă, testabilitate, consistență internă și externă, sistemicitate, simplitate etc.), altfel spus a modului tradițional de a practica sau interpreta știința, fie „interiorizarea” sau „internalizarea” unora dintre cei externi (concepția generală despre lume, imaginea științifică a lumii, stilul gândirii științifice, idealul cunoașterii științifice, simțul comun obișnuit și simțul comun științific). Încercările de depășire a celor două opțiuni au îmbrăcat forma epistemologică a „explicațiilor alternative” [Greuc, C., 1992, pp. 24-26].

Propriu-zis, și în exercițiul culturii am avea de-a face cu o detașare metadiscursivă – internă sau externă, reprezentatională sau credală, descriptivă sau prescriptivă ș.a. – asemănătoare celei epistemologice: de a identifica angajamentele culturale (ontologice, cognitive, axiologice etc.) și atitudinile propoziționale (asertare, cunoaștere, credere, presupunere, întemeiere ș.c.l.) ce însoțesc actele prin care ia naștere și se înfăptuiește orice practică umană. Îndeobște, asemenea abordări sunt calificate drept pragmatice, un motiv în plus de a face din studiul epistemologic al discursivității un demers nu numai necesar, ci și posibil, analiza limbajului (mai cu seamă cea promovată de filosofia analitică sub numele de filosofia limbajului) oferind una dintre multiplele sale căi, iar pragmatismul (îndeosebi cel peircean și cel deweyan) un alt orizont de analiză.

Problema centrală a oricărei epistemologii, fie că ea cochetează cu instrumentarul pragmatic sau nu, se reduce la a determina condițiile în care o credință / *belief* (opinie, convingere) devine cunoaștere (cunoștință). De regulă, pentru a arăta că demersul cognitiv produce cunoștințe, rezultatele lui sunt relaționate cu adevărul și justificarea / întemeierea credințelor (opiniilor, convingerilor) unui individ sau ale unei comunități. Când relaționarea acestora are loc în formă propozițională, adică dacă sunt explicitate și calificate sintactico-semantic, în termenii valorilor de adevăr (ai „cunoașterii *că*”), ele fac obiectul de studiu al epistemologiei tradiționale. Dacă sunt relaționate în manifestarea lor tacită (de „cunoaștere *cum*”) și depinzând de capacități recogașionale (competență cognitivă, comunicațională etc.), de context (epistemic-cognitiv, ostensiv-indexical, practic-normativ), de scopurile cunoașterii (interne și externe) sau de abilități de argumentare (logice, analitice, comprehensive), abordarea lor este catalogată drept pragmatică sau post-epistemologică [Clitan, G., 2002, pp.].

Pentru a contura mai precis sfera abordărilor pragmatice se impun, încă de la început, câteva precizări. Există astăzi două maniere de a utiliza instrumentarul pragmatic: sub auspiciile a ceea ce îndeobște se numește *filosofie pragmatică* și sub cele ale *pragmatismului*. În primul caz se spune că avem de-a face cu o abordare pragmatică în sens larg (a filosofiei analitice influențate pragmatic), iar în cel de-al doilea cu una în sens restrâns (pragmatistă, chiar dacă putem distinge între mai multe tipuri de pragmatism).

Filosofia pragmatică ar avea un spectru de aplicații mai larg decât pragmatismul (și anume: epistemologia, filosofia științei, filosofia limbajului, lingvistica și etica), ea nefiind doar „o familie de poziții, ci mai degrabă un *program de cercetare filosofică*”. Strict vorbind aici despre discursul științific, abordările pragmatiste ar relaționa cunoașterea și raționalitatea specifică lui „cu scopurile celui ce cunoaște”, în timp ce epistemologia (și filosofia științei) pragmatică le caracterizează „în termenii funcționării lor în propriul context” [Schurz, G., 1998, pp. 39, 47].

Odată asumată această distincție metodologică, se apreciază că deși filosofia pragmatică s-a dezvoltat în cadrul și pe urma pragmatismului clasic (Peirce, James, Dewey ș.c.l.), „ca o generalizare graduală de la analiza îngustă a scopurilor la analiza mai largă a tuturor tipurilor de *context* și de *receptivitate-la-context*”, astăzi pragmatismul a rămas doar o „specializare” a filosofiei pragmatice, „care se concentrează asupra unei anumite *părți* a contextului, anume asupra *scopurilor* subiectului, și reduce dependența-de-context în ultimă instanță la acest *aspect* al contextului” (sublinierile îi aparțin lui Gerhard Schurz). Stării de fapt creionată mai sus i s-au dat mai multe explicații, dar în principal se vorbește de o „pragmatizare graduală a filosofiei neopozitiviste începând cu anii '70” (Rorty) și de o veritabilă turnură sau „cotitură pragmatică” (Stegmüller).

V. Despre câteva scenarii de evoluție a pragmaticii în filosofia contemporană

Istoria și preistoria pragmaticii ilustrează o astfel de evoluție fie și numai prin numele celor care se înscriu în matca ei. De pildă, parcă asemenea unei dorințe de exemplificare a tradiției pragmatiste și analitice, preistoria pragmaticii este legată de obicei de numele unor autori precum Ch. S. Peirce, Ch. Moris, J. Dewey, G. Frege, L. Wittgenstein II, B. Russell și R. Carnap, în ale căror concepții găsim elemente de filosofie analitică continentală sau de pragmatism american sub ponderi diferite, fie în etape diferite ale evoluției lor intelectuale, fie în cadrul aceleiași etape. De aceea, au apărut o serie de discuții în legătură cu istoria propriu-zisă a pragmaticii, astfel încât a fost nevoie de apelul mai multe criterii pentru a o reda adecvat.

De exemplu, într-unul dintre cele mai pertinente scenarii – datorat lui B. Hansson și referitor doar la pragmatica în sens restrâns – evoluția pragmaticii a fost privită sub aspectul problematicii în termeni de [Armengaud, F., 1990, pp. 19-48]:

1) „pragmatică de prim ordin”: studiază modul în care referința anumitor expresii variază sistematic potrivit circumstanțelor de utilizare a limbajului: R. Carnap, Y. Bar-Hillel, R. Montague, D. Kaplan, J. Perry, R. Stalnaker, G. Lakoff, D. Scott, E. Benveniste, P. Gochet ș.a.;

2) „pragmatică de ordinul II”: studiază maniera în care sensul exprimat (al unei propoziții) se deosebește de sensul literal (al frazei prin se care se enunță propoziția): P. F. Strawson, H. P. Grice, G. Gazdar, O. Ducrot, ș.a.;

3) „pragmatică de ordinul III”: studiază modalitățile de înfăptuire a actelor de limbaj (performativitatea acestora): J. L. Austin, J. R. Searle, D. Vanderveken, D. Wunderlich, F. Recanati ș.a.

Într-un alt scenariu, vizând de această dată pragmatica în sens larg, evoluția pragmaticii a fost jalonată sub forma „diferitelor perspective disciplinare” din care poate fi

explicată funcționarea concretă a limbajului sau, altfel spus, care „studiază limbajul în condițiile lui așa-zis materiale și în diversitatea efectelor lui” [Latraverse, F., 1987, pp. 23-24]:

- 1) psihologia (ilustrată prin contribuția lui Colin Cherry);
- 2) sociologia (exemplificată prin abordarea marxistă a lui Georg Klaus);
- 3) științele comunicării (exemplificarea este indirectă, prin trimiterea făcută de Colin Cherry la „studiul eficacității informației” în paradigma Shannon-Weaver);
- 4) psihopatologia și neurolingvistica (care pot fi exemplificate prin Școala de la Palo Alto: G. Bateson, E. Goffman, E. T. Hall, P. Watzlawick ș.a.);
- 5) „«teoria» ideologiilor” (exemplificabilă prin contribuția lui P. Bourdieu sau cea a lui R. Boudon).

Există însă și scenarii axate pe o reconstrucție epistemologică a pragmaticii (reconstrucția obiectului pragmaticii și reconstrucția strategiilor pragmatice). Ele încearcă o punere în rol a direcțiilor principale de evoluție a pragmaticii pornind de la conceperea ei „minimalistă” și „maximalistă”, precum și de la „problemele epistemologice centrale” („internă” și „externă”) presupuse de acest gen de reconstrucție. Problema internă – subiacentă reconstrucției obiectului – este cea a „interdependenței sub-domeniilor” pragmaticii, iar – când vizează reconstrucția strategiilor – este cea a „interdependenței sub-sistemelor” pragmatice. Problema externă vizează, deopotrivă, „relația de sistemicitate discursivă” și „creativitatea discursivă”, în fond manifestări ale „activității discursive” și ale „facultății creative a discursului”. Pornind de aici, sunt evidențiate mai multe tipuri de pragmatică [Parret, H. et al., 1980, 187-189, 783-790]:

- 1) pragmatica filosofică: studiu al cunoașterii în context, în ipostaza oferită de H. Parret;
- 2) pragmatica praxiologică: studiul al comunicării în acțiune, în viziunea lui L. Apostel;
- 3) pragmatica formală: studiu al competenței pragmatice din perspectiva teoriei modelelor, în reprezentarea lui P. Gochet;
- 4) pragmatica lingvistică: studiu analitic al enunțurilor (în prezentarea lui M. Van Overbeke), teorie a enunțării (în accepțiunea lui O. Ducrot), studiu al actelor de limbaj (în prezentarea oferită de L. Tasmowski-de Ryck);
- 5) pragmatica psihosocială: studiu al variației lingvistice în context social (potrivit descrierii realizată de N. Ditmar și W. Wildgen).

Cum s-a ajuns la aceste scenarii? Evoluția tematică a pragmaticii de tip minimalist sau maximalist a fost întotdeauna strâns legată de problematizarea filosofică. Pot fi aduse în sprijinul susținerii de mai sus cele trei mari tematizări pe care orice istorie „epistemică” a filosofiei occidentale le evidențiază [Codoban, A., 2001, pp. 6, 15]:

- 1) tematizarea ontologică, adică a *ceea ce este*: prezentă îndeosebi în „filosofia veche”, ea instituie *lucrul* în „instanță conceptuală supremă”;
- 2) tematizarea gnoseologică, adică a *cunoașterii*: ridică *ideea* la statutul de instanță conceptuală supremă, fiind specifică mai cu seamă filosofiei moderne;

3) tematizarea comunicațională, adică a *comunicării*: cu ponderea cea mai mare în filosofia contemporană, această tematizare face din *semn* o astfel de instanță conceptuală.

Altfel spus, abordată din perspectiva instanțierilor sale în plan conceptual, istoria epistemică – adică modernistă – a filosofiei occidentale apare ca parcursul dinspre o raționalitate operațională (instrumentală) înspre o raționalitate semnificantă (semiologică) în centrul căreia „semnificativul este cea mai înaltă categorie”, iar semnul reprezintă „calea regală” de acces la el. Primordialitatea semnului ar ține, potrivit acestei viziuni, de faptul că „lumea nu există decât în măsura în care există limba, iar cunoașterea este relativă la comunicare pentru că ordinea comunicării este prealabilă cunoașterii”.

Căderea accentului pe câte una dintre cele trei forme de tematizare epistemică din cadrul filosofiei occidentale sau pe combinații de câte două ale lor a condus astăzi la o dispută mai mult sau mai puțin artificială între filosofia analitică și filosofia continentală, care s-a suprapus peste cea dintre filosofia analitică și pragmatism complicând astfel receptarea pragmaticii ca disciplină, adică statutul ei contemporan. Tematizările asumate din perspectiva acestei dispute sunt nu doar o problemă de istoriografie filosofică, ci și una cu încărcătură epistemologică (de legitimitate, justificare sau întemeiere filosofică).

Practica filosofiei continentale ar consta în producerea de sisteme autiste care - fiecare - încearcă să propună un model global și pozitiv de explicație, fără controverse interioare, unde rar e de găsit o afirmație care să fi fost modificată în urma discuțiilor dintre filosofi. Această practică a fost opusă simplelor analize deconstructiviste anglo-saxone, bazate pe studii de caz și centrate pe soluționarea punctuală a problemelor investigate. Și într-un caz (sistemismul filosofiei continentale), și într-altul (deconstructivismul filosofiei analitice), scopul demersului filosofic ar consta în elucidarea teoretică a problemelor și nu poate fi redus nici la o terapie care să vizeze abolirea filosofiei (conform filosofilor de factură analitică), nici la o explicație atotcuprinzătoare a tot ceea ce există (conform promotorilor sistemelor filosofice continentale).

Nici în ceea ce privește statutul contemporan al pragmaticii, prăpastia dintre filosofia continentală și cea analitică nu este atât de mare precum poate să pară la o privire superficială. De fapt, în această problemă, ambele genuri de filosofare se subsumează maximalismului pragmatic, chiar dacă îl înțeleg în mod ușor diferit. După cum am văzut, adepții punctului de vedere continental consideră că pragmatica nu este o simplă diviziune a semioticii lingvistice, ci o abordare de ansamblu a sistemelor de semne în general (identificându-se – parțial, desigur – cu metodologia științelor social-politice, sociolingvistica, psiholingvistica, analiza ideologiilor ș.c.l.). Spre deosebire de ei, adepții punctului de vedere anglo-nord american înțeleg prin pragmatică drept una dintre cele trei componente ale semioticii, dar identificată cu o abordare din exterior (de pildă, culturală sau simbolică) a limbajului ca sistem de semne.

Actualmente, există filosofi care încearcă să iasă din termenii și cadrele unor asemenea dispute artificiale, dintre ei amintind aici doar numele lui Robert Brandom (filosof american care a propus o pragmatică normativă, inferențialistă și un pragmatism analitic, intențional) și cel al lui Jurgen Habermas (filosof german care a propus o pragmatică universală și un pragmatism comunicațional).

Din lipsă de spațiu, voi ilustra doar poziția lui Brandom, care este mai puțin cunoscută în spațiul filosofico-cultural românesc decât cea a lui Habermas. Perspectiva inferențialistă nu o exclude, ci o presupune pe cea comunicațională, și invers. De pildă, investigarea inferențialistă a limbajului în care este exprimat mesajul unui discurs presupune că fiecare exprimare din cadrul lui constituie un nod sau o verigă în rețeaua sau lanțul comunicațional al respectivului discurs, putând fi interpretată atât ca rezultat al îndreptățirilor / legitimărilor / autorizărilor (*entitlements*) conferite de practica socială, cât și ca sursă a angajamentelor (*commitments*) asumate prin exprimarea respectivă. Potrivit interpretării inferențialiste, o propoziție este îndreptățită / legitimată / autorizată de premisele care o implică și angajează oricare dintre consecințele ei (Brandom, R., 2010, pp. 32, 251-254).

Exemplificând pe inferența „Dacă afară plouă, străzile vor fi ude” (vezi și Leoca, Ș., 2005, p. 191), dacă cineva afirmă că afară plouă, acel cineva se angajează prin aceasta la afirmația că străzile vor fi ude, iar interlocutorul căruia i se spune că afară plouă va considera că, dacă vorbitorul e rațional, el va subscrie sau va fi de acord că străzile vor fi ude. Pe de altă parte, dacă s-a afirmat anterior că plouă, vorbitorul este îndreptățit să afirme că străzile vor fi ude. Continuând exemplificarea, aplicată comunicării politice, o asemenea procedură permite identificarea și explicitarea intențiilor discursive ale actorilor politici. De pildă, dacă un candidat politic cere electoratului să-l voteze, el se angajează – printre altele – că îi va reprezenta interesele, în vreme ce electoratul căruia îi adresează cererea de vot consideră că, în măsura în care e rațional, candidatul subscrie, este de acord să-i reprezinte interesele. Pe de altă parte, dacă electoratul s-a angajat să-l voteze, candidatul va fi îndreptățit să-i reprezinte interesele.

Generalizând, pentru Brandom elucidarea teoretică nu poate fi redusă la o terapie care vizează abolirea filosofiei, considerată de mulți filosofi analitici ca o boală dacă nu procedează la deconstrucție, studii de caz și soluționarea punctuală a problemelor cercetate. Pentru el, filosofia trebuie să-și asume pretenția la adevăr, ceea ce poate face doar dezvoltând ansamblul consecințelor pe care fiecare din propozițiile ei le implică. Procedând astfel, filosoful care pretinde adevărul unei aserțiuni, luându-și în serios această pretenție, trebuie să arate toate implicațiile multiple ale modelului său de explicație și să dea seamă de manierele în care el poate fi dezvoltat.

Practic, filosoful (inclusiv Brandom) nu se poate cantona deoparte sau de alta a unor linii de demarcație artificial trasate (precum filosofia continentală și filosofia analitică), demersul lui fiind unul de traversare cu dezinvoltură a frontierelor dacă excursul său teoretic o cere. Asumându-și o astfel de abordare, evidentă atât în pragmatica sa normativ-inferențialistă inițială (*Making it Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*), cât și în pragmatismul analitic intențional la care a ajuns în final (*Between Saying and Doing: Towards an Analytic Pragmatism*), Robert Brandom a ilustrat că se poate ieși / și cum se poate ieși din chingile distincțiilor de genul filosofie analitică – filosofie continentală și minimalism – maximalism în pragmatică.

Bibliografie

- Apostel, L., „Syntaxe. Sémantique et pragmatique”, în Piaget, J. (ed.), *Logique et connaissance scientifique*, Gallimard, Paris, 1967.
- Armengaud, F., *La pragmatique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1985.
- Brandson, R., *Rendre explicite. Raisonnement, représentation et engagement discursif*, Première partie, Les Éditions de CERF, Paris, 2010.
- Brâncoveanu, R., „Disciplina științifică: reprezentare și consens”, în Iliescu, A.-P. (ed.), *Cunoaștere și analiză. Volum omagial Mircea Flonta*, Editura ALL Educațional, București, 1998.
- Clitan, G., *Pragmatică și postmodernism. Despre jocul raționalității și presupuzițiilor în abordarea metafilosofică a culturii*, Editura SOLNESS, Timișoara, 2002.
- Codoban, A., *Semn și interpretare. O introducere postmodernă în semiologie și hermeneutică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
- Greco, C., „Rolul factorilor sociali în geneza explicațiilor alternative în știință”, în *Studia. Philosophia. Historia. Philologia*, Universitatea din Timișoara, Timișoara, 1992.
- Latraverse, F., *La pragmatique. Histoire et critique*, Pierre Mardaga, Editeur, Bruxelles, 1987.
- Morris, Ch., *Foundations of the Theory of Signs*, în *International Encyclopaedia of Unified Science*, vol. I-II: Foundations of the Unity of Science, Chicago/London, 1938.
- Morris, Ch., *Signs, Language and Behavior*, New York, 1946.
- Parret, H., « Pragmatique philosophique et épistémologie de la pragmatique: connaissance et contextualité », în Parret, H. (ed), *Le langage en contexte. Etudes philosophiques et linguistiques de pragmatique*, John Benjamins B. V., Amsterdam, 1980.
- Parret, H. (ed), *Le langage en contexte. Etudes philosophiques et linguistiques de pragmatique*, John Benjamins B. V., Amsterdam, 1980.
- Roventă-Frumușani, D., *Semiotica discursului științific*, Editura Științifică, București, 1995.
- Schurz, G., „Kinds of Pragmatisms and Pragmatic Components of Knowledge”, în Weingartner, P., Schurz, G. & Dorn, G. (eds.), *The Role of Pragmatics in Contemporary Philosophy*, Verlag Holder - Pichler - Tempsky, Vienna, 1998.